

HÖGSKOLEUTBILDNING I MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER

Högskoleutbildning i mänskliga rättigheter och demokrati under 1990-talet i Sverige växte fram genom ett samarbete mellan Teologiska högskolan Stockholm (THS), DemokratiAkademin/Föreningen Ordfront och Frivilligorganisationernas fond för mänskliga rättigheter (MR-fonden). Resultatet blev en utbildning som med sin tvärvetenskapliga utformning varit pionjärer i svensk akademisk utbildning i mänskliga rättigheter.

L.E.

Göran Gunner:

Varför akademisk utbildning i mänskliga rättigheter och demokrati på en teologisk högskola?

Det bästa staten kan göra till religionens fromma är detta: lemna all forskning fri, all öfvertygelse fri, all yttringsrätt fri, all gudsdyrkan fri.

Orden skrevs av pseudonymen Johannes Baptista 1868 i en tid då religionsfrihet och demokrati var synnerligen brännande frågor i Sverige. I och med den svenska dissenterlagen 1860, som slog fast rätten att bilda dissenterförsamlingar, intensifierades debatten om religionsfrihet i Sverige. En rad religiösa företrädare och politiker engagerades men också bland folk i allmänhet väckte frågan intresse. Johannes Baptista, hans rätta namn var Erik Nyström, var baptist och filosofie doktor. Han skrev pamfletter och deltog aktivt på Religionsfrihetsmötet den 20 mars 1868 i de la Croix' salon i Stockholm. En timme innan utsatt mötestid var lokalen fylld med maximala 1 300 personer och tusentals hade förgäves försökt få plats. Syftet var att skapa en opinionsyttring för att påverka den svenska riksdagen att besluta om en utvidgad religionsfrihet.

Det är intressant att för den tidiga frikyrkorörelsen handlade det inte enbart om religionsfrihet utan om friheter i en vidare bemärkelse som inklu-

derade yttrandefrihet, mötesfrihet och övertygelsefrihet. Allt detta var nära kopplat till demokratifrågor – inte bara för män, utan kvinnor och män lika. Allas röster var viktiga.

Dissenterlagstiftningen tillät vad man kallade »främmande trosbekännare«, vilket innebar en rätt att lämna statskyrkan för att ansluta sig till av konungen godkänd församling grundad på kristen tro. En av baptisternas tidiga församlingar valde att ansöka om att bli godkänd som »främmande trosbekännare«. Det var baptister i dalabyn Våmnäs utanför Mora som 1865 lämnade in en ansökan om att bilda samfundet »Svenska Frikyrkan«. Intressant nog hade skrivelsen undertecknats av 54 personer – lika många kvinnor som män. Efter uppmaning kom man två år senare att lämna in en ny ansökan. Denna gång var det 31 kvinnor och 31 män som ansökte om att få bilda Våmhus Baptistförsamling, vilket beviljades. Under 1800-talets senare hälft växte sig frikyrkorörelsen stark som en aktiv del av folkrörelsernas Sverige.

Statsvetaren Erik Amnå beskriver förändringen med följande ord:

Individens egen religiösa övertygelse gavs nya uttrycksformer av participatoriskt slag. Människor ur olika sociala klasser, män och kvinnor, förenades i bön och bot, beslut och byggnation. En demokratiskt präglad självstyrelse tog form utifrån å ena sidan ett världsligt medborgarskap som människorna kämpat till sig och å andra sidan ett himmelskt medborgarskap som de tagit emot av nåd.⁷

Missionsvetaren Sigbert Axelson reflekterar över betydelsen av att vara fri och suverän i eget beslutsfattande:

Till skillnad från Svenska kyrkans ekonomi byggde folkväckelsen helt på frivilliga gåvor. »Fri« i »frikyrklig« betonar framförallt det fria valet till förmån för något. Människan är fri att välja sitt liv. Medlemskapet var frivilligt, kollekten frivillig och nattvardsgången var frivillig. Det var vanligt att läsarna praktiserade frivilligdopet. Frågan är hur pass viktig för läsarna den fria eller egna ekonomin var, stadgarna, årsmötet, styrelsemötet, några av de tydligaste uttrycken för en suverän församling. Det egna huset på friköpt grund stod som ett slags garant för den fria verksamheten, som ett tecken för friheten från staten. Bygga eget

⁷ Erik Amnå »Att tolka frikyrkotraditionerna« i Erik Amnå och Lena Johannesson (red.), *Tro mot tradition? Om den frikyrkliga identiteten*. Stockholm: Carlsson 1993 s. 9.

stod i medveten kontrast till statskyrkan med hennes många inslag av ofrivillighet, obligatorium eller tvång. Var och en bidrog så gott han eller hon kunde. »Kom som du är!« Det var väckelsens lystringsord till varje man och kvinna, den medvetna avgörelsen.⁸

Den demokratiska traditionen liksom kampen för rättigheter var stark i den framväxande frikyrkorörelsen. Svenska Baptistsamfundets och Svenska Missionsförbundets historiska egenart är nära kopplad till demokratins framväxt liksom frågor knutna till individuella fri- och rättigheter. Detta tog sig inte enbart uttryck i Sverige utan också i det internationella engagemanget.

När Teologiska högskolan Stockholm bildades 1993 blev Svenska Baptist-samfundet och Svenska Missionsförbundet med sina långa utbildningstraditioner (1866 och 1871) huvudmän för högskolan. Sedermera tillkom Metodistkyrkan i huvudmannagruppen. Idag har de tre samfunden Metodistkyrkan i Sverige, Svenska Baptistsamfundet och Svenska Missionskyrkan bildat en gemensam kyrka – Equmeniakyrkan - som är huvudman för högskolan.

Fruktbart samarbete

När en förfrågan kom 1995 från DemokratiAkademin/Föreningen Ordfront till den nybildade Teologiska högskolan om det fanns intresse av att tillsammans genomföra ett seminarium om samvets- och religionsfrihet var det självklart för den nya högskolan att tacka ja. Seminariet väckte stort intresse och genast konstaterades att konceptet kunde utvecklas till en akademisk kurs redan i januari 1996 under benämningen *Religions- och samvetsfrihet*.

I Teologiska högskolans utvecklingsplaner fanns tidigt en medveten strävan att bredda utbildningskonceptet och då passade frågor kring fri- och rättigheter väl in. I och med att högskolan – med fokus på akademisk utbildning – kom överens med DemokratiAkademin/Föreningen Ordfront och Frivilligorganisationernas fond för mänskliga rättigheter om att utveckla och etablera ett koncept för akademisk utbildning i mänskliga rättigheter etablerades ett intressant och fruktbart samarbete mellan en ideell förening inriktad på folkbildning med ett opinionsbildande nätverk för demokrati, en frivilligorganisation för mänskliga rättigheter och en akademisk högskola. Samtidigt stärktes folkrörelsekaraktären på arbetet med utbildningen. Utbildningen växte snabbt med kurser bland annat i Asylrätt och Barnets rätt. Teologiska

8 Sigbert Axelson, »Jerusalem i mitt Värmland i Sven Halvardson och Göran Gunner, *Vart tar väckelsens folk vägen? En studie av frikyrkligheten i de västvärmländska kommunerna Arvika, Eda och Årjäng*. Skellefteå: Norma 2006 s. 107f.

högskolan finansierade de första kurserna av egen kraft utan medel från utbildningsdepartementet. Tillsammans med lärare från Teologiska högskolan ställde flera aktiva i DemokratiAkademin/Föreningen Ordfront och Fonden för mänskliga rättigheter upp som gästlärare. Vid denna tidpunkt fanns det ingen grundläggande utbildning i mänskliga rättigheter på någon annan högskola eller universitet i Sverige.

I och med att Teologiska högskolan Stockholm är en rörelsehögskola behövdes ett regeringsbeslut för att etablera högskolan och utbildningskonceptet. Detta beslut drevs fram med hjälp av flitigt motionerande i riksdagen och uppvaktningar inom regeringskansliet. Låt mig här komma med några personliga reflektioner utifrån att ha varit med på några av de tidiga uppvaktningarna.

Det första steget var onekligen att upprätta en högskola vid sidan om det statliga systemet. Visserligen fanns ett fåtal stiftelsehögskolor men under den period Per Unckel var statsråd och chef för utbildningsdepartementet (1991–1994) kom ett initiativ för att konkurrensutsätta de statliga utbildningarna. I detta läge blev flera av de folkrörelseförankrade teologiska utbildningarna ett kort värt att satsa på, inte minst utifrån deras hundraåriga erfarenhet av utbildning. När de dåvarande teologiska seminarierna kallades till utbildningsministern var det väl förberedda sittningar med statssekreterare och tjänstemän. Detta ledde till etablerandet av bl. a. Teologiska högskolan Stockholm.

Nästa steg kom under Carl Thams tid som utbildningsminister (1994–1998) och på nytt var det ett väl förberett möte utifrån sakfrågor som skulle behandlas. De tre organisationer som var drivande bakom initiativet till att starta utbildningen i mänskliga rättigheter fann att ministern delade intresset för mänskliga rättigheter och att han beklagade universitetens ointresse. Efter fruktbara uppvaktningar fattade regeringen sitt beslut om att bevilja utbildning i mänskliga rättigheter på Teologiska högskolan Stockholm. Som kontrast kan konstateras att en senare utbildningsminister, Thomas Östros, vid en uppvaktning var måttligt intresserad – utan närvarande statssekreterare och uppenbarligen utan att ha förberett sig passade han på att äta lunch under mötet.

Den 19 december 1996 beviljade regeringen medel till Teologiska högskolan för att i samarbete med DemokratiAkademin/Föreningen Ordfront och Frivilligorganisationernas fond för mänskliga rättigheter bedriva en utbildning i Mänskliga rättigheter och demokrati under 1997. Detta avsåg då ett års heltidsstudier för maximalt 25 helårsstudenter. Etablerandet av utbildningen föregicks av att regeringen 1998 tillsatte en utredning för att utreda förekomsten av och behovet av högskoleutbildning inom mänskliga rättigheter och demokrati. Tillkomsten av utbildningen var snarast ett incitament för utred-

ningen som även skulle utvärdera utbildningen av mänskliga rättigheter och demokrati på Teologiska högskolan.⁹

Teologiska högskolan hade ansvar akademiskt för utbildningen och samtidigt bildades en ledningsgrupp med representanter från högskolan, DemokratiAkademin/Föreningen Ordfront och Frivilligorganisationernas fond för mänskliga rättigheter. Denna ledningsgrupp skulle bevaka att olika relevanta aspekter av mänskliga rättigheter skulle inkluderas i utbildningen liksom att driva utvecklingen av kurser framåt. Till detta fogades en kvalitetssäkringsgrupp bestående av akademiker och politiker. Från början var det viktigt att utbildningen skulle inkludera en tydlig koppling mellan mänskliga rättigheter och demokrati.

Att tala om akademisk utbildning i mänskliga rättigheter som ett tvärvetenskapligt projekt och något som inte enbart rör internationell rätt var något nytt i det svenska utbildningssystemet. En viktig faktor var givetvis att detta sammanföll med ett ökat fokus på mänskliga rättigheter i det svenska samhället. Till exempel trädde *Konvention om barnets rättigheter* i kraft först 1990 och *En nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna*¹⁰ kom först 2001 i Sverige.

I och med att utbildningen var etablerad påbörjades också ett arbete med att utvidga utbildningen och antalet studieplatser. 1998 presenterades kursutbudet som en helhet i form av en ettårig programutbildning. Avsikten var att få utbildningen permanentad. Mellan höstterminen 1998 och vårterminen 2000 fattade emellertid regeringen endast beslut om terminsvisa bidrag till utbildningen. I och med budgetpropositionen 2000 erhöles medel motsvarande 50 helårsstudieplatser och helårsprestationer för utbildningen i Mänskliga rättigheter och demokrati.

2003 var det dags för nästa steg. Regeringen avlog visserligen en ansökan om att erbjuda magisterexamen med bredd i mänskliga rättigheter men biföll å andra sidan en rätt att utfärda högskoleexamen med inriktning mänskliga rättigheter. Detta trots att Högskoleverket tillstyrkte ansökan på båda punkterna efter att ha prövat kursplaner och högskolans kompetens. I praktiken innebar regeringens beslut att högskolan kunde erbjuda en tvåårig utbildning från och med höstterminen 2003.

Två av högskolans lärare – Göran Gunner och Elena Namli – sammanställde en lärobok i mänskliga rättigheter 2005. Tanken var att ta fram grundläggande material som baserades på de kurser som erbjudits under de första

9 *Mänskliga rättigheter – mångas skyldigheter* (Ds 1998:46).

10 Regeringens skrivelse 2001/02:83.

åren. Därtill var det i huvudsak anställda lärare eller gästföreläsare som skrev de skilda kapitlen. Läroboken *Allas värde och lika rätt. Perspektiv på mänskliga rättigheter* utkom på Studentlitteratur och de olika kapitelrubrikerna ger en god uppfattning om vad som bland annat behandlades i kursutbudet:

- Ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter
- Medborgerliga och politiska rättigheter
- Humanitär rätt
- Mänskliga rättigheter ur ett filosofiskt perspektiv
- Diskriminering
- Barnets rättigheter
- Kvinnor och mänskliga rättigheter
- Yttrandefrihet
- Religions- och samvetsfrihet
- Ursprungsfolks och kulturella minoriteters rättigheter
- Asyl- och flyktingrätt
- Den »värdelösa« juridiken
- Teologi och mänskliga rättigheter
- Rättigheter i en postmodern värld
- Folkmord, andra internationella brott och den internationella straffrätten
- Mänskliga rättigheter i utveckling – mer juridik och mindre politik

En utlöpare av samarbetet kring utbildningen i mänskliga rättigheter är Mänskliga Rättighetsdagarna som behandlas i ett annat kapitel i denna bok.

Mänskliga rättigheter och demokrati

Genom att successivt förbättra utbildningsprogrammet och bredda utbildningskonceptet har mänskliga rättigheter etablerats både på kandidat- och masternivå. Inför läsåret 2014/15 erbjuder Teologiska högskolan ett kandidatprogram i mänskliga rättigheter. Detta program ges i samarbete med Frivilligorganisationernas fond för mänskliga rättigheter och DemokratiAkademien/Föreningen Ordfront. Därtill erbjuder högskolan ett masterprogram i mänskliga rättigheter som ges i samarbete med Uppsala universitet. Syftet med undervisningen i mänskliga rättigheter och demokrati är att utveckla ett kreativt och kritiskt förhållningssätt:

Mänskliga rättigheter och demokrati hyllas som självklarheter – i princip. Men verkligheten vittnar om något annat. Vi behöver dagligen påminna oss om betydelsen av mänskliga rättigheter. Och vi ser ständigt exempel på svårigheter med att genomföra intentionerna bakom rättigheterna. Det kan bero på att rättigheter hamnar i konflikt med varandra, eller att vi, som individer, nationer eller kulturella gemenskaper, har olika intressen av skilda slags rättigheter. I vems intressen ska till exempel yttrandefriheten försvaras? Till vilket pris? Vems rätt är det vi talar om? Bakom varje rättighet döljer sig politiska och etiska ställningstaganden som vi måste förhålla oss till.¹¹

En del av de kursrubriker som funnits med genom åren återfinns fortfarande. På sätt och vis är det måhända en självklarhet då de nära anknyter till kärnkonventionerna för mänskliga rättigheter. Samtidigt återfinns nya kurser som:

- Mänskliga rättigheter och demokratins paradoxer
- Globala och regionala system för mänskliga rättigheter
- Mänskliga rättigheter, säkerhet och terrorism
- Frivilligorganisationers arbete med mänskliga rättigheter
- Konventioner som arbetsredskap
- Övergångsrättvisa/Transitional Justice
- Metodkurs

Universitetskanslersämbetet har nyligen genomfört *Kvalitetsutvärdering av utbildningar i religionsvetenskap, teologi och mänskliga rättigheter*. I december 2013 beslutade ämbetet att ge samlade omdömen för examina där »mycket hög kvalitet« eller »hög kvalitet« uppfyller kvalitetskraven för högre utbildning. I utvärderingarna granskades i vilken utsträckning studenternas faktiska studieresultat motsvarade de förväntade studieresultaten. Bedömningarna grundades på studenternas examensarbeten, lärosätets självvärdering och studenternas erfarenheter. För kandidatexamen i mänskliga rättigheter vid Teologiska högskolan i Stockholm var beslutet:

11 Teologiska högskolans hemsida: <http://www.ths.se/site/index.php/utbildning/maenskliga-raettigheter.html>

Sammantaget visar underlagen på mycket hög måluppfyllelse för målen:

- förmåga att självständigt identifiera, formulera och lösa problem samt genomföra uppgifter inom givna tidsramar
- förmåga att inom huvudområdet för utbildningen göra bedömningar med hänsyn till relevanta vetenskapliga, samhällseliga och etiska aspekter

Vad gäller övriga mål visar underlagen på hög måluppfyllelse. Den samlade bedömningen är att utbildningen håller hög kvalitet.¹²

Det går säkerligen att hävda att i samma omfattning som mänskliga rättigheter har tillmätts en allt större betydelse i samhället så har ämnesområdet allt tydligare utvecklats på högskolan. På mindre än tjugo år har det som började som ett seminarium kring samvets- och religionsfrihet växt till ett flerårigt utbildningsprogram och masterutbildning. På detta sätt har över 1000 studenter genom att följa hela program eller läsa enstaka kurser fått akademisk utbildning i mänskliga rättigheter och demokrati. Ett fruktbart samarbete mellan en folkrörelseförankrad högskola, en frivilligorganisation för mänskliga rättigheter och en ideell folkbildningsförening med ett nätverk kring demokrati-frågor har på ett framgångsrikt sätt placerat mänskliga rättigheter på den akademiska utbildningskartan. Det har givetvis skett genom regeringsbeslut men ack så många ansökningar, skrivelser och uppvaktningar som behövts under vägen och som säkert också kommer att behövas framgent.

12 Kvalitetsutvärdering av utbildningar i religionsvetenskap, teologi och mänskliga rättigheter. Universitetskanslers-ämbetet, 2013-12-17 (411-00363-13).